

Conceptual Analysis Conceptuele Analyse

Sjaak Koenis
Karin Bijsterveld

Conceptual Analysis: An Introduction

Conceptuele analyse: een inleiding

Sjaak Koenis & Karin Bijsterveld

Colofon

Design and print: Karin Bijsterveld & Datawyse, Maastricht

Illustration on cover: Pile of Stone Books, Anna-Maria Kuback-Wilmsen and Wolfgang Kuback, installed in front of the Faculty of Arts & Social Sciences, Maastricht, 2004.

ISBN 978-94-6380-028-0

NUR 612

Published under Creative Commons License: CC BY-NC-SA

<https://creativecommons.org/licenses/>

Acknowledgements

This concise introductory text in conceptual analysis was originally written in 2000, and intended for Dutch language students in a Bachelor programme in Arts & Culture at Maastricht University. After a few years, our colleagues in another Bachelor programme, European Studies, had it translated from Dutch to English for use in their teaching. The English and Dutch texts below have been redrafted to enhance their readability, but the texts still use most of their original examples. We also adapted them to ensure that they would follow the instructions in the Style Guide now in use in the Faculty of Arts & Social Sciences at Maastricht University. Last but not least, we aimed at making the texts available for open access publication. We would like to thank Ton Brouwers for the original translation, and Darryl Cressman for his great help in updating it.

Sjaak Koenis and Karin Bijsterveld, July 2018

Conceptual Analysis: An Introduction

Sjaak Koenis and Karin Bijsterveld

Introduction

Philosophy is not possible without conceptual analysis, as is true for most disciplines in the humanities and social sciences. Many standard academic questions already imply the first step of such an analysis. What is “civilization” according to Norbert Elias? How does Bruno Latour conceive of “technology”? How did the European avant-garde of the 1920s understand the notion of “the masses”? Which sense of “Europe” does the European Convention embrace? A proper conceptual analysis, however, should go beyond merely considering the meaning of some concept in the work of an author without exploring what this author in fact tries to accomplish when relying on a particular meaning of that concept. The goal of this introduction is to develop your proficiency in addressing this concern. Conceptual analysis can be defined as: *a systematic investigation of what authors or speakers try to achieve by their use of concepts in particular texts and contexts.*

Recognizing Concepts

Before we are able to analyze concepts, we first have to identify them. What is a concept? According to the Oxford English Dictionary, a concept is an ‘abstract idea.’ This description seems hardly helpful to us. Let us consider, therefore, a concrete example.

In a newspaper article on a lecture by the German philosopher Peter Sloterdijk about the perfectibility of the human race, we can read that in his lecture Sloterdijk considered

...the traditional humanistic means of civilization outdated. He called on philosophers to reflect on rules that would put the practice of genetic manipulation on the right track. Sloterdijk did not *a priori* reject all forms of gene technology, which he viewed to be just the continuation of the humanistic ‘taming’ and ‘cultivating’ of individuals (Meijer, 2000, p. 11).

In this newspaper fragment the words “philosopher” and “practice” do not count as concepts because their meaning is considered obvious. If this paragraph was to address what a philosopher is, then “philosopher” would have functioned as a concept here, but this is not the case. If you do not know the meaning of the word “philosopher” or “practice”, you just check it in a dictionary, and that will solve the problem. By contrast, notions like “humanistic,” “genetic manipulation,” and, “gene technology” do function as *concepts* in this particular fragment. If you do not know their meaning, you will also turn to your dictionary initially. If you look up “humanistic,” for instance, the dictionary will refer you to “humanism” of which it provides the following three general descriptions:

1. a view or system of thought concerned with human rather than divine or supernatural matters;
2. a belief or view emphasizing common human needs and seeking solely rational ways of solving human problems, and concerned with mankind as [a collective of] responsible and progressive intellectual beings;
3. literary culture, especially that of the Renaissance humanists.

These descriptions certainly help us get going. Still, we are not there yet, because in the newspaper fragment above the meaning of “humanistic” *cannot be considered as being unproblematic*. Its meaning is precisely subject to debate here: Sloterdijk himself suggests how we are to consider “humanistic:” he speaks of ‘traditional humanistic means of civilization’ and of the humanistic ‘taming’ and ‘cultivating’ of individuals, and he calls on philosophers to reconsider the meaning of “humanistic” in light of the potential of the new gene technology. A concept, then, is indeed an ‘abstract’ or complex notion, but it is also one of which the meaning(s) cannot be taken for granted. As our newspaper fragment underscores, Sloterdijk *has specific goals in mind* when using the word “humanistic” in the way he uses it, and if we are to establish what these goals are, it will not suffice to browse through a dictionary and look up a word here and there.

Concepts and the Point of a Text

What else, then, do we need? Let us consider the following explication by philosopher Rein de Wilde (1992) of the views of Quentin Skinner, an expert in the history of ideas, and of John Langshaw Austin, a philosopher of language.

Suppose that we do a study of the history of the notion “nobilitas” and that in a Renaissance text we come across the assertion: ‘The military aristocracy displays noble conduct par excellence.’ The meaning of this sentence depends on what the author had in mind when making this assertion. Did he really mean what he said, or was it his intention to bring “nobilitas” as such into discredit [through ironic exaggeration, SK/KB]? By posing this question, it becomes clear that knowledge of the meaning of a concept in a specific sentence does not yet explain the meaning of the

statement. Skinner elucidates this distinction with the help of the speech act theory of J.L. Austin. According to this theory, language use, when considered pragmatically, generates two kinds of meaning: the locutionary or semantic meaning of words, sentences, and texts, and the illocutionary force of the speech acts that are performed with those words, sentences, or texts. If we want to comprehend a historical text, or parts thereof, it is not enough to trace its locutionary meaning, Skinner contends. We also need to know what the author *was doing* in that text. To this end, we need to recover a text's illocutionary force, or, as Skinner puts it, the point of a text. But, so he goes on, this is only possible if the historian moves beyond the boundaries of the text. Only against the backdrop of a particular time's intellectual conventions we may gain insight into the intentions of speech acts as well as reconstruct the point of texts (de Wilde, 1992, p. 229, our translation).

Yet, Skinner argues, it would be wrong to explain

...the meaning of texts entirely on the basis of the social context or the political motives of authors, as if knowledge of the causes of an act is equivalent to understanding the act itself. Even if one knows someone's motives for writing a text, one has not yet established the text's thesis or point. Those who explain the meaning of texts directly on the basis of social contexts do not pay enough attention to the fact that texts are always situated in a network of other texts. They are written in a specific vocabulary, they belong to a particular tradition or, conversely, try to break away from that tradition; they respond to texts from a bygone era or, conversely, consciously ignore earlier texts, et cetera (idem, p. 230).

If one tries to recover the point of a text, De Wilde points out,

...one does not so much enter an author's mind to look for 'interests' or 'motives;' rather, one joins his outward gaze, so to speak; what matters is to investigate the relations *between* that text and other texts (ibid.).

It is important, after all, to realize that

...texts not only exist *in* a context, but that they also may change contexts. Because based on their point, or their illocutionary force, texts may bring about *perlocutionary* effects. Just as we may do things with words in specific settings, texts may give the world a different outlook (idem, p. 231).

If we consider our first example once again and want to investigate the point of Sloterdijk's usage of the concept "humanistic," we cannot rely on a dictionary, while a consideration of the entire newspaper article from which it was quoted will not solve our problem either. Instead, we should consult Sloterdijk's text, his lecture entitled *Rules for the Human Park*. Which meaning does he give to "humanistic"? How does he characterize the tradition of humanism and which interpretation(s) of this tradition does he thus reject? With whom is he in fact arguing? Which consequences does he believe modern gene technology has for humanism? If we are to recover what an author *is doing* in a text, we as readers *have* to start doing something and adopt an active stance: do a close reading of the text at hand, draw relations between the text and other relevant texts, and study how the text intervenes in a specific context, such as a debate, a practice, a given order, or a particular tradition. We will return below to how to go about doing all this, but first it is important to address the question of why conceptual analysis matters so much.

The Significance of Conceptual Analysis

Conceptual analysis helps us in the *selection* of interesting texts and the *understanding* of authors' intentions, and it is indispensable for those who want to *participate* in public discussions.

First and foremost, conceptual analysis offers us the opportunity to pick and choose the more interesting or better writings out of the ocean of publications that otherwise may threaten to drown us. By reading a particular publication as if we are going to do a conceptual analysis of it, we learn to distinguish between quality work and sloppy or uninteresting work quite quickly. When central notions or basic categories are not clearly explained, for instance, this frequently means that authors are unsure about their objectives or that they are unable to support their thesis consistently.

Furthermore, as indicated above, conceptual analysis is vital for *understanding* what authors try to achieve when using specific concepts in their text. By earnestly analyzing these texts, we do not passively surrender to a text, but instead already critically enter into a mental discussion with others on "humanism," "democracy," or "biotechnology." And because these concepts are not just relevant in our own day and age, we also gain access to their history, which can be a quite lengthy one in certain cases. Of course, it is not always relevant to bring up old quarrels about the meaning of a concept, especially if it is no longer controversial. The concepts that play a major role in the humanities and the social sciences, however, often continue to be subject to debate or reconsideration. Sloterdijk, for instance, reopens the debate on "humanism" in light of new developments in biotechnology. It is still too early to determine the effect of his intervention. In the initial reactions to his lecture he was accused, albeit rather rashly, of fascism (Hartmans 2000). Especially given his fairly moderate proposals to open up a public discussion on the

boundaries of biotechnological interventions in the human body, the sensitivity of such concerns in Germany – where the memory of the Nazi’s medical experiments still lingers – is striking. This German context, marked as it is by the history of National Socialism, is indispensable for a proper understanding of Sloterdijk’s lecture, but it is surely not the only relevant context. His lecture is also situated in a substantial international network of texts on eugenics and Social Darwinism. If we are to establish the point of his text we will have to take all these texts and contexts into account.

In this way we may form an opinion about an intervention in a particular discussion: we may criticize it or agree with it. Criticism based on conceptual analysis may have both fundamental and very practical implications. An example from another discipline is the concept “privacy” in psychology. Psychologist Irwin Altman (1976) did a conceptual analysis of the usage of “privacy” and subsequently proposed to no longer study it as a certain measure of seclusion, but as someone’s selective control over one’s self or one’s group, including the behavioral mechanisms – like non-verbal behavior – that people rely on when trying to achieve privacy. By means of this semantic shift from “privacy” as a spatial phenomenon to a form of behavior, Irwin tried to accomplish two things: he tried to make privacy easier to research for behavioral psychologists and he tried to draw it into their professional domain.

Maximal comprehension of an author’s usage of a concept requires an active stance on the reader’s part and may involve a time-consuming effort. But there is a pay-off: once you have a good grasp of a concept’s meaning in a particular text or context, it is only a small step towards actually *joining* the discussion. Proficiency in conceptual analysis also allows you to develop your own point of view on an issue more easily or to challenge someone else’s position more convincingly. After all, a good de-

bate is impossible without a careful and credible handling of concepts. Those who defend “democracy” will have to clarify, sooner or later, what they mean by that concept. And those who disqualify a specific painting as “art” are challenging someone else’s standards about what “art” is or does. If discussion is to be possible at all, there will have to be some articulation of standards and development of concepts – your own as well as those of others.

The Author’s Objectives in Using a Specific Concept

In order to understand the point of an author’s handling of concepts, it is necessary:

- to collect information about the author and the medium of publication
- to learn more about the semantic meaning of a concept
- to trace the kind of intervention an author has in mind when using a specific concept; we distinguish here between elucidating, opposing and seducing
- to gather knowledge about the historical meaning (or transformation) of a concept.

Author and Medium of Publication

To determine an author’s objective it is first important to contextualize the text in which the concept is used by collecting information on the author and the medium of publication.

Concerning the author, this involves questions like: What is his or her professional background? To which academic (sub)discipline does he or she belong? What are the implications of the author’s background and discipline for the text’s style and vocabulary? Try to recover information on the author in monographs, (au-

to)biographies, encyclopedias, handbooks, books on the history of a field or discipline, and so on.

The medium of publication is also highly important. In which journal, magazine, book, newspaper, or section of the newspaper (op-ed page, economy section, etc.) has the text been published, and what does it say about the text's genre or quality? What are the characteristic stylistic features of that genre? A scholarly article, for instance, generally requires a different kind of argument and use of evidence than a letter to the editor of a newspaper. Who is in charge of editing a specific journal and what does it mean for a text when no one is in charge, as frequently happens on the Internet?

Semantic Meaning

Whenever the meaning of concepts is discussed, often a distinction is made between the intension (or connotation) and extension (or denotation) of a term or phrase. Philosopher Daniel Dennett explains the difference as follows:

Each meaningful term or predicate of a language has an extension - the thing or the set of things to which the term refers - and an intension - the special manner in which this thing or set of things is referred to. "Chelsea Clinton's Father" and "President of the United States in 1995" indicate the same thing: Bill Clinton, and hence have the same extension [or denotation], but they zero in on this common entity in different ways, and therefore they have different intensions [or connotations] (Dennett, 1996, pp. 38-39; denotation and connotation added by SK & KB).

If we are to understand what an author has in mind when using certain concepts we should be able to name both the denotation and connotation of those terms or descriptions properly. After all, it is quite possible, as we will see below, that authors solely capital-

ize on the positive connotation of a specific concept to win the reader to their point of view.

Kind of Intervention

Next, we should ask ourselves what the author tries to accomplish with a certain concept: what kind of *intervention* is at stake? We will discuss three major forms: *elucidating*, *opposing*, and *seducing*.

Elucidating

We already indicated above that interesting concepts are best understood dynamically, as steps or moves in a larger (historical) discussion, rather than as static, isolated, or unequivocal notions. This explains why it is relevant for authors to explain or elucidate concepts used by other authors in their texts. Especially in the humanities and the social sciences, scholars and students frequently have to engage in explaining what some philosopher or scholar means or meant with a concept.

Of course, such elucidation can be more or less convincing and as readers we always have to be aware that each elucidation is also an interpretation. Elucidating is interpreting, and interpreting is translating, not only from one language to another, but also from one type of philosophical or scientific terminology to another. It is inevitable that conceptual meanings *shift*, even if one tries to do no more than explain what an author had in mind when using a particular concept.

When there is much at stake, it may be necessary to go back to the work of the author who first used or reflected on a particular concept. This may seem laborious at first, but reading original sources is especially valuable for those who want to develop a more subtle feeling for conceptual analysis. After all, there is a

reason why certain texts about specific concepts have become authoritative. Over the years, such texts have developed into nodal points in discussions and therefore they cannot be disregarded. For example, those who are interested in discussions about “tolerance” will soon discover that John Locke’s *A Letter Concerning Toleration* (1689) is a key text to which participants in discussions on the need for tolerance continue to refer.

A superficial reader who encounters the concept “tolerance” in a text will try to find a fixed or unambiguous meaning. By contrast, students and scholars of culture and history will not look for such an easy answer, because they know that there is an extensive debate behind this concept that precisely underscores its complexity and ambiguity. A conceptual analysis will frequently rely on authoritative sources, not so much to find a single or general meaning of a concept, but rather to develop and refine its meanings or bring out its intricacy.

This is not to say that the crucial texts on a particular concept allow for just one interpretation. Nor is it uncommon that in the work of major authors, two or more interpretations become dominant. For example, there is the ‘young Marx’ and the ‘old Marx.’ The former refers to the interpretation in which his early philosophical work inspired by Hegel is central, while the latter refers to his later, more social science oriented work, such as *Das Kapital*. Elucidating, then, is interpreting, and this means that frequently there is no agreement about the proper interpretation of an author or work.

In most cases, therefore, authors are interested in doing more than just explaining or elucidating. They are interested in criticizing classic authors, in providing a new interpretation of their work, and in using them in support of their own argument or for choosing sides in an ongoing debate.

Opposing

Major concepts tend to be complex and ambiguous, and this may already be ground for differences of opinion. According to Walter Bryce Gallie, an expert in the history of ideas, some concepts constantly give rise to divergent opinions, which is why he calls them ‘essentially contested,’ or fundamentally controversial. Concepts like “democracy,” “justice,” and “art” belong to this category. Authors deploy them in their arguments or exchanges in order to contest each other’s views.

In Gallie’s view, fundamentally controversial concepts have the following five features. First, they are complex, and second, they have an evaluative element in them. Consider, for instance, “democracy.” In political philosophy it is arguably one of the most complex concepts. Democracy not only describes a specific factual state of affairs, namely the way a country is governed, it also refers to a certain appreciation or evaluation of this type of governance. In the claim *“But that is not democratic at all!”* a positive dimension stands out, even though on the basis of this claim one cannot derive which standards for democratic governance or democratic conduct are used. Other concepts that are both descriptive and evaluative include “solidarity” and “justice”, but also the seemingly more neutral concept “art.”

From these two features, complex and evaluative, a third one can be deduced, namely that it is always possible to provide various rivaling interpretations of a fundamentally controversial concept. For example, with the economist Joseph Schumpeter we may view “democracy” as an institutional mechanism that is characterized by competition between two or more groups of political elites that fight each other for winning the votes of the public. In this interpretation of democracy, the emphasis is on the choice of political leaders. This also implies what good “democracy” is: when the fight generates good political leaders, de-

mocracy “works.” A rivaling interpretation of “democracy” does not primarily consider the quality of the leaders, but the extent to which the people or the public is represented in a particular political arrangement. The philosopher John Dewey felt that good “democracy” is identical with the best possible representation of the public. If the first interpretation highlights efficiency and decisiveness, the second gives priority to the extent to which the public participates in politics.

A fourth characteristic of controversial concepts is that they are open: changing conditions, such as the growing importance of transnational organizations like the European Union, may rekindle the discussion on the meaning(s) of “democracy” in the Netherlands.

A fifth feature of such concepts is that the discussants are also aware of the fact that their usage of “democracy” contrasts with other usages, because, as Gallie argues, “to use an essentially contested concept means to use it both aggressively and defensively” (Gallie, 1968, p. 161).

These five features characterize concepts that are subject to contestation. Around certain interpretations of such concepts, individuals or groups will be formed that fight over the right interpretation of these concepts. Another example is “technology.” This concept, as an analysis by the American Studies scholar Leo Marx reveals, only became common after the First World War. It not only refers to certain technical systems, but also to a specialized form of theoretical knowledge or expertise, a certain mental style and a unique set of skills and practices. “Technology,” therefore, is not just a complex concept. because of its abstract and inclusive character - it does not directly refer to specific institutions, nor to concrete sites or groups of people - “technology” seems imbued with metaphysical qualities and possibilities, which turn “technology” into a major autonomous, causal factor

of social change. This aspect, Leo Marx argues, is at the root of the illusion that history is driven forward by “technology.” Depending on how individuals assess the effects of “technology,” groups of proponents and opponents of technology will come into being. The unlimited optimism of Americans in the decades leading up to World War Two, Marx indicates, has meanwhile been replaced by a “postmodern” technological pessimism, in part because of a number of major technological disasters like Chernobyl and Three Mile Island (Marx, 1994, p. 249).

What the two concepts “democracy” and “technology” have in common with other controversial concepts that Gallie discusses, such as “art” and “culture,” is that they have been – and still are – at the heart of a struggle for their proper definition and their normative, political and ideological value. Those who lose sight of this ‘contested character’ or who misguidedly believe that these concepts merely indicate a ‘state of affairs’ in the world, miss the point of what authors try to accomplish by using these concepts.

Seducing

Not all concepts, however, are fundamentally controversial, in the sense of Gallie. Even if concepts are at the center of public debate and struggle, they can still play a peaceful role.

Consider a concept like “paradigm.” Thomas Kuhn used this concept in his epoch-making 1962 study *The Structure of Scientific Revolutions*. “Paradigm” refers to the characteristic way in which a specific scientific community practices science. It pertains to the requirements that apply to theories, the achievements that a scientific community views as its models (like the work of Newton or Einstein), and so forth. The point Kuhn advances is that the choice between rivaling theories is not just made on the basis

of rational, methodological 'decision-rules' (which is not to say that it is purely an irrational matter, as his critics sometimes seem to think), and that for the understanding of a scientific revolution – or its failure to materialize – one has to have insight in the paradigm scientists rely on.

In reactions to Kuhn's book, "paradigm" was sharply criticized as being too vague. After some time, however, vagueness proved to be one of the advantages of this concept. It was used widely in the philosophy of science, which focuses on the development of scientific knowledge, but it also grew increasingly popular in other knowledge domains, mainly to refer to the ways in which in a specific group cognitive and social factors are entwined. Thus, it began to function in similar ways as concepts like "style," "intellectual style," "tradition," and "culture."

The disadvantage of such concepts is that they are used quite loosely, and all too often people will resist them precisely for this reason. But they also possess a quality that in interdisciplinary or multidisciplinary studies of culture and history is of great importance. They contribute to the *intellectual transfer of insights*, both within and between disciplines. To emphasize this bridging function between disciplines, as well as to indicate the major heuristic value of this transport ("heuristic" meaning that a concept gives people *new* ideas), we say that such concepts *seduce* us to articulate new insights. It is misguided to think that new insights appear out of the blue; progress in science mostly takes place through the application of concepts (or models) from one discipline to another discipline or to a new research area. In the 1960s, for instance, the computer, both as a concept and as a model, caused a revolution in cognitive psychology. The 'mind as computer' generated new research concerns, while the later introduction of neurological concepts heralded a new phase in cognitive psychology, known as connectionism.

Obviously, to seduce someone is never an entirely innocent matter or without risk. Consider “evolution,” for instance. This concept was not an invention of Charles Darwin, as his grandfather and others already used it, but Darwin’s theory of evolution succeeded in providing a most authoritative interpretation of it. The heuristic or alluring value of this concept is not only evident from theories in philosophy that were modeled on Darwin’s evolution theory, such as Karl Popper’s evolutionary knowledge theory in his *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (1972), but also from Darwin’s enormous influence on sociology and psychology around the turn of the twentieth century. This last example underscores the danger of an all too swift transfer of ideas from biology (in this case) to the social sciences. As frequently occurs in translation, such transfer may go hand in hand with a loss of meaning, and the cautious manner in which Darwin used the concept of “evolution” was not always shared by his social science colleagues, some of whom projected his ‘struggle-for-life’ philosophy uncritically onto societies and cultures. The ensuing ‘Social Darwinism’ is a product of the enticement that emanated from the concept of “evolution.” That it is still a tempting concept is suggested by the popularity of modern evolutionary psychology. Fear of this sort of temptation is equally present, though, given the early responses to Sloterdijk’s lecture as discussed above.

When an author entices a reader by using an existing concept in an excitingly new way, the reader should realize that such concepts are no *tabula rasa*: they do not come out of the blue. Here, again, the great importance of having knowledge of intellectual traditions and discussions in which these concepts played a role becomes palpable. Those who are familiar with this history will be able to offer resistance to a tempting concept. This allows one to expose or criticize intellectual fashions, such as the one involving the concept “new economy;” this *new* economy, after all, con-

tains many elements of the *old* economy. Another example is “network.” Is it not used for too many phenomena? Do all sorts of people merely try to cash in on the positive connotations of that term, wherever these connotations may originate? People who are seduced easily tend to be blind to the darker motives others may have in certain contexts. In this respect it is important to realize that many concepts have distinct political or ideological overtones.

The boundaries between the three kinds of intervention—elucidating, opposing, seducing—tend to be fluid, however. Explanation or elucidation always involves interpretation, and interpretation may contain elements of resistance to or critique of existing interpretations of authoritative texts. Similarly, opposing and seducing may go together; if, for instance, one tries to convince one’s colleagues of the need for a new concept that has proved valuable in another discipline, one will implicitly argue against the use of conventional concepts. Nevertheless, for a proper understanding of the objectives authors have when deploying particular concepts, it is always important to consider the specific nature of their intervention closely.

Gathering knowledge about a concept’s historical meaning(transformation)

Clearly, for each of the three kinds of intervention it is useful, if not indispensable, to have knowledge of the history of a concept. Above we indicated that it is relevant to go back to the original sources when it comes to elucidating an author’s use of a concept. For example, our comprehension of philosopher Charles Taylor’s use of the concept “recognition,” in his influential essay “The Politics of Recognition” (1994), increases when we are familiar with the transformations of this concept in the work of Jean-Jacques Rousseau and Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Mapping controversies about concepts is not possible without acquir-

ing knowledge of the history of these controversies, as we illustrated with the example of Leo Marx's analysis of "technology." Finally, we also need to be informed about the history of a concept to resist being persuaded too easily by some new fashionable concept. In trying to make sense of our world we cannot get by without relying on concepts. This means that our elucidations will only be richer and more discerning if we consider their conceptual framework in a historical light.

Conclusion

By way of summary, and without wanting to suggest that conceptual analysis can be reduced to simple or formal procedures, we list some questions that we see as crucial for any critical analysis of concepts:

Step 1: Is this a concept? To what extent is the meaning of this notion itself discussed in this text?

Step 2: What does this concept mean? Gather information about author, information about the medium, and (semantic) meaning of the concept.

Step 3: Why does the author use this concept? Explore which kind of intervention the author aims for by using the concept: elucidating, opposing, or seducing?

Indeed, all of this takes time. But once you gain more knowledge, as well as more experience as a critical reader, conceptual analysis becomes an almost habitual and therefore less time-consuming endeavor. More importantly: with proficiency in conceptual analysis you are less easily overwhelmed by scholarly texts and arguments. And, finally, it will allow you to join discussions on a more abstract, conceptual level, and thus enjoy for yourself the pleasure of elucidating the world, of opposing other

views on the basis of sound reasoning, and of seducing others to acknowledge the need, beauty, or incontestability of your own conceptual constructions.

References

- Altman, I. (1976). Privacy: A Conceptual Analysis. *Environment and Behavior*, 8(1), 7-29.
- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
- Dennett, D. C. (1996). *Kinds of Minds: Toward an Understanding of Consciousness*. New York: Basic Books.
- Gallie, W. B. (1968). *Philosophy and Historical Understanding*. New York: Schocken.
- Hartmans, R. (2000). Schandalen maken mensen dommer: Interview met Peter Sloterdijk. *De Groene Amsterdammer*, 6 May, 8-10.
- Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Marx, L. (1994). The Idea of 'Technology' and Postmodern Pessimism. In: M.R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism* (pp. 237-257). Cambridge, MA: MIT Press.
- Meijer, M. (2000). Temmen van bestialiserende krachten: Peter Sloterdijk in debat over de maakbaarheid van de mens. *NRC Handelsblad*, May 1, 11.
- Popper, K. R. (1972). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Sloterdijk, P. et al. (2000). *Regels voor het mensenpark: kroniek van een debat* (met een inleiding van W. Boevink). Amsterdam: Boom.
- Taylor, C. et al. (1994). *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (edited and introduced by A. Gutmann). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tully, J. (Ed.). (1988). *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Wilde de, R. (1992). *Discipline en legende: de identiteit van de sociologie in Duitsland en de Verenigde Staten 1870-1930*. Amsterdam: Van Gennep.

Conceptuele analyse: een inleiding

Sjaak Koenis en Karin Bijsterveld

Inleiding

Filosofie kan niet zonder, Cultuurwetenschappen evenmin: conceptuele analyse. Het wemelt in deze vakgebieden van de vragen die de belofte van een dergelijke analyse inhouden. Wat is ‘beschaving’ volgens Norbert Elias? Waarom is er naar de mening van Maarten Doorman sprake van ‘vooruitgang’ in de kunsten? Wat verstaat de Europese ‘avant-garde’ in het Interbellum onder ‘massa’?

Een belofte van conceptuele analyse, zo formuleren we voorzichtig. Want vaak wordt wel gevraagd naar de betekenis van concept x bij auteur y, maar wordt te weinig stil gestaan bij de vraag ‘wat beoogt y met de omschrijving van concept x te bereiken’? Het doel van dit artikel is om jullie die vraag te leren beantwoorden en jullie zo in staat te stellen een conceptuele analyse uit te voeren, oftewel *een systematisch onderzoek te doen naar wat auteurs of sprekers met het gebruik van bepaalde begrippen in bepaalde teksten en contexten beogen te bereiken.*

Concepten herkennen

Voordat we concepten kunnen analyseren, moeten we ze eerst herkennen. Wat zijn concepten? Volgens de dikke Van Dale zijn concepten ‘wijsgerige begrippen’, maar deze omschrijving helpt ons niet veel verder. Laten we een voorbeeld geven van een arti-

kel in de NRC over de maakbaarheid van de mens en de bijdrage van filosoof Peter Sloterdijk aan het debat over die kwestie:

(...) Sloterdijk en zijn collega Rüdiger Safranski kregen de gelegenheid om uitgebreid hun positie te verduidelijken ten aanzien van de zogenaamde 'affaire-Sloterdijk', die op 20 juni vorig jaar in gang werd gezet door Sloterdijks lezing *Regels voor het mensenpark*. Daarin verklaarde hij dat de oude humanistische beschavingsmiddelen achterhaald zijn en riep hij filosofen op om na te denken over regels die de praktijk van genetische manipulatie in goede banen moeten leiden. Sloterdijk verwierp niet op voorhand alle vormen van gentechnologie, dat [sic] hij opvatte als de voortzetting van het humanistische 'temmen' en 'telen' van individuen. (Meijer, 2000, p. 11)

De woorden 'collega', 'affaire' of 'filosofen' zijn in deze tekst geen concepten – de betekenis van de termen wordt hier namelijk vanzelfsprekend geacht. Als het stuk zou gaan over de vraag wat een filosoof is, dan wordt 'filosoof' een concept, maar dat is hier niet het geval. Wie niet weet wat 'collega' of 'affaire' betekent, zoekt de definitie ervan op in de Van Dale. Daarmee is het probleem opgelost. Begrippen als 'humanistisch', 'genetische manipulatie' en 'gentechnologie' zijn daarentegen wel *concepten*. Wie daarvan de betekenis niet kent, slaat in eerste instantie eveneens het woordenboek op. De Van Dale vermeldt onder 'humanistisch': 'zie humanisme' en geeft daarvan de volgende algemene omschrijving:

1. het streven humaan te zijn, zachte en menslievende zedenleer;
2. geestelijke stroming in de 14^e – 16^e eeuw, zich vooral kenmerkend door vernieuwde studie der oude wijsbegeerte, letteren en kunst

3. wereldbeschouwing die voor alles de menselijke waardigheid, de vrijheid en de waarde der persoonlijkheid wil hooghouden en bevorderen en die het geloof aan een persoonlijke God niet als premisse stelt.

Deze omschrijvingen helpen ons zeker op weg. Toch zijn we er nog niet, omdat in dit fragment uit de krant de betekenis van 'humanistisch' *niet als onproblematisch kan worden gezien*. Wat 'humanistisch' betekent staat in deze tekst juist ter discussie: Sloterdijk geeft zelf een interpretatie van 'humanistisch' – hij spreekt van “humanistische beschavingsmiddelen” en van “het humanistische ‘temmen’ en ‘telen’ – en roept mensen op om met het oog op de mogelijkheden van gentechnologie opnieuw na te denken over de betekenis van humanistisch. Concepten zijn dus complexe begrippen (daarom noemt de woordenboek-schrijver ze waarschijnlijk ‘wijsgerig’) waarvoor geldt dat de betekenis ervan niet voor lief kan worden genomen. De auteur – in dit geval bedoelen we Sloterdijk; zijn woorden worden door de journalist weergegeven – *heeft bepaalde oogmerken* met zijn gebruik van het woord 'humanistisch' en om deze te achterhalen kan niet worden volstaan met bladeren in het woordenboek.

Concepten en de pointe van teksten

Wat is er dan nog meer nodig? We geven, via een uitleg van filosoof Rein de Wilde, het woord aan de ideeënhistoricus Quentin Skinner en de taalfilosoof John Langshaw Austin.

Stel dat we onderzoek doen naar de geschiedenis van het begrip 'nobilitas' en dat we in een tekst uit de Renaissance de uitspraak tegenkomen: 'De militaire aristocratie vertoont bij uitstek nobel gedrag.' De betekenis van deze zin is afhankelijk van de vraag wat de auteur met deze uitspraak heeft bedoeld. Meent hij wat hij zegt, of had hij de intentie

[om via het gebruik van ironie, SK & KB] het hele begrip 'nobilitas' in diskrediet te brengen? Door deze vraag te stellen, wordt duidelijk dat kennis van de betekenis van een begrip binnen een bepaald zinsverband ons nog geen uitsluitsel geeft over de betekenis van een uitspraak. Skinner verheldert dit verschil met behulp van de taaldaden-theorie van J.L. Austin. Wanneer we taalgebruik pragmatisch bezien, dienen we volgens deze theorie een onderscheid te maken tussen twee soorten betekenis: de locutionaire of semantische betekenis van woorden, zinnen en teksten, en de illocutionaire kracht van de taaldaden die met die woorden, zinnen of teksten worden uitgevoerd. Wanneer we een historische tekst, of delen daaruit, willen begrijpen, dan is het niet voldoende om de locutionaire betekenis ervan te achterhalen, concludeert Skinner. We zullen tevens moeten weten wat de auteur in die tekst *aan het doen was*. Daartoe dienen we de illocutionaire kracht of, zoals Skinner liever zegt, de *pointe* van een tekst te achterhalen. Maar dat is slechts mogelijk, vervolgt hij, indien de historicus buiten de grenzen van de tekst treedt. Pas tegen de achtergrond van de intellectuele conventies in een bepaalde tijd, kunnen we inzicht krijgen in de intenties van taaldaden en laat zich de *pointe* van teksten reconstrueren (de Wilde, 1992, p. 229).

Toch is het volgens Skinner niet de bedoeling om:

... de betekenis van teksten geheel en al uit de sociale context of de politieke motieven van auteurs [te verklaren], alsof kennis van de oorzaken van een handeling equivalent is met het begrijpen van de handeling zelf. Maar wie iemands motieven kent voor het schrijven van een tekst, heeft daarmee nog niet de strekking, de *pointe* van die tekst zelf achterhaald. Wie de betekenis van teksten direct uit sociale contexten verklaart, heeft onvoldoende aan-

dacht voor het feit dat ze altijd zijn gesitueerd in een netwerk van andere teksten. Ze zijn geschreven in een bepaald vocabulaire, ze staan in een traditie of willen zich daar juist van losmaken; ze reageren op teksten uit een ver verleden of negeren vroegere teksten juist bewust, et cetera (idem, p. 230).

Wie de pointe van een tekst wil traceren:

... kijkt niet bij een auteur naar binnen om daar te zoeken naar 'belangen' of 'drijfveren'; [hij] kijkt als het ware met hem mee naar buiten; het gaat erom de betrekkingen *tussen* die tekst en andere teksten te onderzoeken (ibid.)

Het is namelijk belangrijk om in te zien dat

... teksten niet alleen *in* een context staan, maar dat zij ook in contexten kunnen ingrijpen. Want op grond van hun pointes, hun illocutionaire kracht, kunnen teksten *perlocutionaire* effecten bewerkstelligen. Net zoals we in bepaalde settingen met woorden dingen kunnen doen, zo kunnen teksten de wereld een ander aanzien geven.' (idem, p. 231)

Wie - om terug te komen op ons eerste voorbeeld - onderzoek doet naar de pointe van het gebruik van het concept 'humanistisch' in het geval van Sloterdijk, kan niet volstaan met het woordenboek, noch met het geciteerde krantenartikel. De lezing 'Regels voor het mensenpark' zelf zal moeten worden geraadpleegd. Welke betekenis geeft Sloterdijk aan humanistisch? Hoe karakteriseert hij de traditie van het humanisme en welke interpretatie(s) van deze traditie wijst hij daarmee af? Met wie is hij eigenlijk in debat? Welke gevolgen heeft moderne gentechnologie volgens hem voor het humanisme? Wie probeert te achterhalen wat een auteur aan het doen is, moet als lezer *ook zelf* aan het werk, relaties leggen tussen die lezing en andere teksten, en bestuderen hoe de lezing in een bepaalde context - een debat, een prak-

tijk, een bepaalde orde - intervenueert. Hoe dat precies in zijn werk kan gaan, behandelen we nog. Eerst is het zaak even stil te staan bij de vraag waarom conceptuele analyse zo belangrijk is.

Het belang van conceptuele analyse

Conceptuele analyse helpt ons bij de *selectie* van interessante teksten, bij het *begrijpen* van auteurs, en is onmisbaar voor wie wil *deelnemen* aan het publieke debat.

Allereerst biedt conceptuele analyse ons de mogelijkheid om uit de zee van publicaties die op ons afkomen de betere of interessantere te *selecteren*. Wie een publicatie bekijkt met de blik van iemand die een conceptuele analyse gaat uitvoeren, kan al snel slordig en oninteressant werk van kwalitatief goed en scherp werk onderscheiden. Worden centrale begrippen niet helder uitgelegd, dan weet de auteur veelal niet wat hij of zij wil of is niet in staat zijn stelling consistent te verdedigen.

Daarnaast, we hebben het al aangegeven, is de conceptuele analyse onmisbaar voor het *begrijpen* van wat een auteur met het gebruik van een bepaald concept in een bepaalde tekst probeert te bereiken. Op die manier zijn we minder passief overgeleverd aan de tekst. We treden als het ware binnen in een debat over humanisme, democratie of biotechnologie. En omdat over dergelijke interessante concepten niet alleen vandaag wordt gediscussieerd, krijgen we ook toegang tot de soms lange geschiedenis waarin over zo'n concept is gedebatteerd. Het is niet altijd nodig om deze geschiedenis weer helemaal op te rakelen, zeker niet als de controverse over dit concept afgesloten is. De concepten die in de cultuurwetenschappen een belangrijke rol spelen zijn echter vaak van dien aard dat de discussie erover steeds weer wordt geopend. Zo pakt Sloterdijk het debat over humanisme weer op in het licht van nieuwe ontwikkelingen in de biotechnologie. Het

is nog te vroeg om iets te zeggen over het effect van Sloterdijks interventie. In de eerste reacties werd hij door critici nogal gemakzuchtig van fascisme beschuldigd (Hartmans 2000). Opvallend is ook – zeker tegen de achtergrond van de betrekkelijk gematigde voorstellen die hij doet om te komen tot een publiek debat over de grenzen van biotechnologische ingrepen in het lichaam van mensen – hoe gevoelig beschouwingen over dergelijke ingrepen liggen in het Duitse publieke debat waarin de herinnering aan de medische experimenten van de Nazi's nog sterk leeft. Deze door de geschiedenis van het nationaal-socialisme getekende Duitse context is onontbeerlijk voor het begrijpen van Sloterdijks lezing, maar zeker niet de enige. Zijn lezing is ook gesitueerd in een omvangrijk internationaal netwerk van teksten over eugenetica en sociaal-darwinisme. Wie de pointe van zijn tekst wil achterhalen, zal zich rekenschap moeten geven van deze teksten en contexten.

Op deze wijze kunnen we ons een oordeel vormen over de interventie: deze bekritisieren of er instemmend in meegaan. Dergelijke op een conceptuele analyse gebaseerde kritiek kan fundamentele, maar ook heel praktische consequenties hebben. Laten we een voorbeeld uit een ander vakgebied geven. De psycholoog Irwin Altman (1976) stelde na een conceptuele analyse van het begrip 'privacy' voor om privacy voortaan niet meer te bestuderen als een bepaalde mate van afzondering, maar als iemands selectieve controle over de toegang van anderen tot zichzelf of de eigen groep, en de gedragsmechanismen – zoals non-verbaal gedrag – waarmee mensen privacy proberen te bereiken. Met deze definitieverschuiving van 'privacy' als een ruimtelijk verschijnsel naar een vorm van gedrag probeerde Irwin privacy gemakkelijker onderzoekbaar te maken voor gedragspsychologen. Daarmee deed hij ook een poging het onderwerp 'privacy' binnen het domein van gedragspsychologen te brengen.

Het begrijpen van het gebruik van een bepaald concept op de manier die we boven hebben en hieronder zullen aangegeven, impliceert een actieve lezer. Van daaruit is het slechts een kleine stap naar het *meedoen* aan een debat. Wie de conceptuele analyse goed beheerst, zal zelf ook beter in staat zijn een standpunt in te nemen of andermans standpunt aan te vallen. Want goed beschouwd kan geen enkel debat van niveau zonder het gebruik van concepten. Mensen die 'de democratie' verdedigen, zullen duidelijk moeten maken wat zij daaronder verstaan. En wie een schilderij de status van kunstwerk ontzegt, valt andermans criteria aan van wat een kunstwerk is of doet. Wil er enig debat mogelijk zijn, dan zal hij of zij iets moeten zeggen over de eigen criteria en die van anderen.

Wat beoogt een auteur met een bepaald concept?

Om de pointe van het gebruik van een concept door een bepaalde auteur te begrijpen is het nodig om:

- informatie te verzamelen over de *auteur* en het *publicatiemedium*
- meer te weten te komen over de *semantische betekenis* van een concept
- te achterhalen welk *type interventie* de auteur met het gebruik van een bepaald concept op het oog heeft. We maken hierbij onderscheid tussen *verhelderen*, *opponeren* en *verleiden*
- kennis te vergaren over de *historische betekenis (verandering)* van een concept.

Auteur en publicatiemedium

Om te achterhalen wat een auteur beoogt, moet in de eerste plaats de tekst waarin het concept staat van context worden voorzien door informatie te verzamelen over de auteur en het publicatiemedium.

Wat de auteur betreft: Wat is zijn of haar professionele achtergrond? Tot welke (sub)discipline behoort hij of zij? Wat heeft dat voor consequenties voor het vocabulaire en de stijl van de tekst? Probeer informatie over de auteur te achterhalen via monografieën, (auto-)biografieën, encyclopedieën, overzichtswerken, geautoriseerde websites, boeken over de geschiedenis van een bepaalde discipline enzovoort.

Ook het publicatiemedium is van groot belang. In welk tijdschrift, welk weekblad, welk boek, welke krant en welke pagina van de krant (forum, economie-pagina et cetera) is de tekst gepubliceerd en wat zegt dit over het genre van de tekst? Wat zijn typische stijlkenmerken van dat genre? Zo vereist een wetenschappelijk artikel doorgaans een ander type bewijsvoering dan een ingezonden stuk in de krant. Welke redactie heeft een bepaald tijdschrift en wat betekent het voor een tekst wanneer het medium waarin het is gepubliceerd geen redactie heeft, zoals op het Internet vaak het geval is?

Semantische betekenis

Wanneer over de betekenis van concepten wordt gesproken wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de *intensie* en *extensie* van een begrip. De filosoof Daniel Dennett legt het verschil zo uit:

Elke betekenisvolle term (predicaat) van een taal heeft een *extensie* (het ding of het stel dingen waarnaar de term verwijst) en een *intensie* (de speciale manier waarop dit

ding of stel dingen wordt aangeduid). ‘De vader van Chelsea Clinton’ en ‘president van de Verenigde Staten in 1995’ benoemen hetzelfde ding: Bill Clinton, en hebben daarom dezelfde extensie [of denotatie, voegen wij eraan toe, SK & KB], maar zij omschrijven deze gemeenschappelijke entiteit verschillend en hebben daarom verschillende intensies [of connotaties]. (Dennett, 1996, pp. 38-39).

Voor een goed begrip van wat een auteur met een concept wil, is het nodig zowel de denotatie als de connotatie van bepaalde termen of omschrijvingen goed te kunnen benoemen. Het namelijk heel goed mogelijk, zo zullen we nog zien, dat een auteur van de positieve connotatie van een bepaald concept gebruik maakt om zijn lezers voor een bepaald standpunt te winnen.

Het type interventie

Vervolgens kunnen we ons afvragen wat de auteur met een bepaald concept probeert te bereiken: om welke type *interventie* gaat het? We zullen drie soorten van interventies de revue laten passeren, namelijk *verhelderen*, *opponeren* en *verleiden*.

Verhelderen

Hierboven hebben we al aangegeven dat interessante concepten nooit op zichzelf staan, ook nooit een eenduidige betekenis hebben, maar dat ze beter als een stap of zet in een debat kunnen worden opgevat. Het is, zoals daar is opgemerkt, heel goed mogelijk dat dit debat verstomd is, dat niemand - behalve een historicus wellicht - nog echt wakker ligt van de betekenis van het concept, dat de (oude) controversen gesloten is. Maar ook als dit niet het geval is, dan is een voor de hand liggende interventie van een auteur dat hij of zij de betekenis van een concept in het werk van een andere auteur wil *verhelderen*. Dergelijke, meestal secundaire teksten kom je in onze opleiding natuurlijk veel tegen: de au-

teur legt uit wat bijvoorbeeld filosoof x of wetenschapper y ver- stond of verstaat onder concept c.

Zo'n verheldering kan meer of minder geslaagd zijn, maar de lezer moet er wel op bedacht zijn dat elke verheldering tegelijk ook een interpretatie is. Verhelderen is interpreteren, en interpreteren is ook altijd vertalen, soms letterlijk uit een andere taal, maar soms ook uit een bepaald filosofisch of wetenschappelijk jargon. Dat betekenissen gaan 'schuiven' is onvermijdelijk, ook als iemand echt niets anders beoogt dan het verhelderen van concept c bij auteur a.

Als er veel op het spel staat zal dus soms het werk van de oorspronkelijke auteur geraadpleegd moeten worden. Op het eerste gezicht lijkt dit omslachtig, maar het lezen van oorspronkelijke teksten is juist voor wie gevoel wil krijgen voor conceptuele analyse van groot belang. Het zijn niet voor niets oorspronkelijke en vaak gezaghebbende teksten over een bepaald concept geworden. In het debat dat zich in de loop der tijd rond concepten heeft afgespeeld zijn dergelijke teksten vaak knooppunten waar je niet omheen kunt. Wie bijvoorbeeld geïnteresseerd is in debatten over tolerantie zal al snel merken dat John Locke's *A Letter Concerning Toleration* uit 1689 zo'n sleuteltekst is waar iedereen naar verwijst.

Een oppervlakkige lezer die in een tekst het concept tolerantie tegenkomt, zal proberen een vaste betekenis te vinden, een on- dubbelzinnige betekenis af te bakenen. Cultuurwetenschappers zoeken niet naar een dergelijk houvast, omdat ze weten dat 'achter' het concept een heel debat schuilgaat waaruit de meerdui- digheid en complexiteit van het concept blijkt. Cultuurwetenschappers die conceptuele analyse plegen zullen houvast probe- ren te zoeken bij gezaghebbende sleutelteksten, niet om erachter te komen wat tolerantie in zijn algemeenheid betekent, maar wat

een van de gezaghebbende bronnen hierover te melden had of heeft.

Dit betekent niet dat van zulke gezaghebbende sleutelteksten slechts één juiste interpretatie mogelijk is. Ook is het niet ongebruikelijk dat van sleutelauteurs twee of meer interpretaties de ronde doen. Zo kennen we naast 'de jonge Marx' ook 'de oude Marx'. De eerste verwijst naar de interpretatie waarin zijn vroege, door Hegel geïnspireerde filosofische werk centraal staat, terwijl de 'oude Marx' staat voor zijn latere, meer wetenschappelijke werk, zoals *Das Kapital*. Verhelderen is dus interpreteren, en het is niet gezegd dat er overeenstemming bestaat over de juiste interpretatie van een auteur of werk.

Vaak willen auteurs dan ook meer dan alleen verhelderen. Ze willen klassieke auteurs mobiliseren, achter hun karretje spannen, of bekritisieren. Of ze willen positie kiezen in een lopend debat.

Opponeren

We hebben al gezegd dat 'een beetje' concept complex en meerduidig is, en alleen daarom al aanleiding tot meningsverschil kan geven. Volgens de ideeënhistoricus Walter Bryce Gallie geven sommige concepten voortdurend aanleiding tot meningsverschillen, reden waarom hij dergelijke concepten 'essentially contested' oftewel fundamenteel controversieel noemt. Concepten als democratie, rechtvaardigheid en kunst passen volgens Gallie in deze categorie. Het zijn concepten aan de hand waarvan auteurs elkaar aanvallen.

Fundamenteel controversiële concepten hebben de volgende vijf eigenschappen, zo meent Gallie. Ze zijn in de eerste plaats complex en bevatten in de tweede plaats een evaluatief element. Neem het voorbeeld van 'democratie'. In de politieke filosofie is dit waarschijnlijk een van de meest complexe concepten. Democratie be-

schrijft niet alleen een bepaalde feitelijke stand van zaken – namelijk op welke wijze een land wordt bestuurd. Het verwijst ook naar een bepaalde waardering of evaluatie van dit type bestuur. In de uitroep “Maar dat is helemaal niet democratisch!” komt dit waarderende element sterk naar voren, hoewel men aan deze uitroep alleen niet kan afleiden welke criteria voor democratisch bestuur of handelen worden gehanteerd. Andere concepten die zowel beschrijven als evalueren zijn ‘solidariteit’ of ‘rechtvaardigheid’, maar ook het al genoemde concept ‘kunst’.

Uit deze eerste twee kenmerken, complex en evaluatief, volgt een derde, namelijk dat het altijd mogelijk is om van een fundamenteel controversieel concept uiteenlopende rivaliserende beschrijvingen te geven. Zo kan ‘democratie’, zoals de econoom Joseph Schumpeter doet, opgevat worden als een institutioneel mechanisme dat wordt gekenmerkt door competitie tussen twee of meer groepen van politieke elites, die strijden om de stemmen van het publiek. In deze interpretatie van democratie ligt het accent op de keuze van politieke leiders. Wat een goede democratie is, is daarmee ook gegeven: als uit deze strijd tussen groepen goede politieke leiders voortkomen ‘werkt’ de democratie. Een hiermee rivaliserende interpretatie van democratie kijkt niet in de eerste plaats naar de kwaliteit van de leiders, maar naar de mate waarin het volk of het publiek wordt gerepresenteerd in een bepaalde politieke orde. De filosoof Dewey vond dat een goede democratie een zo goed mogelijke afspiegeling van ‘the public’ moest vormen. Ligt bij de eerste interpretatie de nadruk op efficiëntie en slagvaardigheid, bij de tweede wordt vooral gekeken naar de mate waarin het publiek participeert in de politiek.

Een vierde kenmerk van controversiële concepten is dat ze een open karakter hebben: wanneer zich nieuwe omstandigheden voordoen, bijvoorbeeld het toenemende gewicht van transnationale organisaties zoals de Europese Unie, zal het debat over de

betekenis(sen) van democratie in Nederland weer opnieuw aanwakkeren. Een vijfde kenmerk van deze concepten is dat de deelnemers aan het debat zich ook bewust zijn van het feit dat het eigen gebruik van 'democratie' contrasteert met andere gebruiken, want "to use an essentially contested concept means to use it both aggressively and defensively." (Gallie, 1968, 161)

Deze vijf kenmerken maken concepten bij uitstek concepten waarover strijd wordt gevoerd. Rondom bepaalde interpretaties van deze concepten zullen zich individuen of groepen formeren die over de juiste interpretatie van deze concepten twisten. Een ander voorbeeld is 'technologie'. Dit concept, zo blijkt uit een analyse van Leo Marx, is eigenlijk pas gangbaar geworden na de Eerste Wereldoorlog. Het verwijst niet alleen naar bepaalde technische systemen, maar ook naar een gespecialiseerde vorm van theoretische kennis of expertise, een bepaalde mentale stijl en een unieke set van vaardigheden en praktijken. Technologie is daardoor niet alleen een complex concept; door het abstracte en inclusieve karakter van het concept – technologie verwijst immers niet rechtstreeks naar specifieke instituties, of wordt niet rechtstreeks geassocieerd met bepaalde plaatsen of groepen van mensen – is het net alsof 'technologie' geladen is met metafysische eigenschappen en mogelijkheden, die technologie maken tot een autonome oorzaak van sociale verandering. Hier komt volgens Leo Marx de illusie vandaan dat de geschiedenis door technologie wordt voortgedreven. En afhankelijk van de inschatting van de al dan niet heilzame effecten van technologie groeperen zich voor- en tegenstanders van technologie. Zo laat Leo Marx zien hoe het grenzeloze optimisme van Amerikanen in de dagen voor de Tweede Wereldoorlog inmiddels heeft plaatsgemaakt voor een 'post-modern' technologisch pessimisme, niet in de laatste plaats als gevolg van een aantal technologische rampen zoals Chernobyl en Three Mile Island. (Marx, 1994, 249)

Wat beide concepten, democratie en technologie, delen met andere controversiële concepten die Gallie bespreekt, zoals kunst en cultuur, is dat ze brandpunt van definitiorische, normatieve, politieke en ideologische strijd zijn, en zijn geweest. Wie dit 'strijdkarakter' uit het oog verliest, wie ten onrechte meent dat met deze concepten louter 'standen van zaken' in de werkelijkheid worden aangeduid, terwijl het gaat om controversiële interpretaties daarvan, die mist pas echt de pointe van wat auteurs met het gebruik van deze concepten willen bereiken.

Verleiden

Niet alle concepten zijn echter fundamenteel controversieel, in de betekenis die Gallie eraan geeft. Concepten kunnen het brandpunt van publiek debat en strijd zijn, maar ze kunnen ook een meer vreedzame rol vervullen.

Neem een concept als 'paradigma'. Thomas Kuhn gebruikte dit concept in zijn baanbrekende boek *The Structure of Scientific Revolutions* uit 1962. Paradigma verwijst naar de karakteristieke manier waarop een bepaalde wetenschappelijke gemeenschap wetenschap bedrijft. Daarbij gaat het om de wetenschappelijke prestaties die een wetenschappelijke gemeenschap als haar grote voorbeelden ziet (denk aan de prestaties van Newton of Einstein), de eisen die aan theorieën worden gesteld, enzovoort. Het punt van Kuhn is dat de keuze tussen rivaliserende theorieën niet louter tot stand komt via rationele, methodologische 'beslisregels' – overigens ook niet op een puur irrationele manier, zoals zijn critici nog wel eens denken – en dat voor het begrijpen van een wetenschappelijke revolutie of het uitblijven daarvan, men inzicht moet hebben in het paradigma waardoor wetenschappers zich laten leiden.

Het concept paradigma werd in de reacties op het boek van Kuhn sterk bekritiseerd omdat het te vaag was. Deze vaagheid bleek na

verloop van tijd echter een van de voordelen van dit concept te zijn. Niet alleen binnen de wetenschapsfilosofie waarin wordt nagedacht over de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis werd veel naar paradigma verwezen - ook daarbuiten werd dit concept veel gebruikt om te verwijzen naar de manier waarop binnen een bepaalde groep cognitieve en sociale factoren met elkaar verweven zijn. Paradigma ging een vergelijkbare rol spelen als concepten als 'denkstijl', 'stijl', 'traditie' of 'cultuur'.

Het gevaar van dergelijke concepten is dat ze meestal op een losse manier worden gebruikt, en niet zelden zullen mensen zich om die reden tegen deze concepten verzetten. Maar de bedoelde concepten hebben ook een kwaliteit die in inter- of multidisciplinair cultuurwetenschappelijk onderzoek van groot belang is. Ze dragen bij aan het *intellectuele transport van inzichten*, zowel binnen als tussen disciplines. Om deze transport- of brugfunctie tussen disciplines te accentueren, en ook de grote heuristische waarde van dit transport tussen disciplines aan te geven - heuristiek wil zeggen dat een concept mensen op *nieuwe* ideeën brengt - zeggen we dat zulke concepten ons *verleiden* tot nieuwe inzichten. Het is een misverstand om te denken dat nieuwe inzichten uit de lucht komen vallen; meestal vindt vooruitgang in de wetenschap plaats door de toepassing van concepten (of modellen) uit een bestaande discipline op een nieuwe discipline of probleemveld. Zo bracht in de jaren zestig de computer als concept en als model een revolutie teweeg in de cognitieve psychologie. De 'geest als computer' genereerde nieuwe onderzoeksvragen, terwijl de latere introductie van neurologische concepten een nieuwe fase in de cognitieve psychologie, het connectionisme, inluidde.

Zoals iedereen weet is verleiden en verleid worden nooit helemaal onschuldig of ongevaarlijk. Neem het concept evolutie. Natuurlijk heeft Charles Darwin dit concept niet uitgevonden - zijn grootvader gebruikte dit concept ook al, en was niet de enige -

maar Darwin heeft met zijn evolutietheorie wel een gezaghebbende interpretatie van dit concept gegeven. De heuristische, dus 'verleidende' waarde van dit concept blijkt niet alleen uit allerlei theorieën die buiten de biologie naar het voorbeeld van Darwins evolutietheorie tot stand zijn gekomen - denk aan Karl Poppers evolutionaire kennistheorie in zijn *Objective Knowledge, An Evolutionary Approach* - maar ook uit de enorme invloed die Darwin rond de eeuwwisseling op de sociologie en psychologie had. Hier blijkt ook het gevaar dat kleeft aan het al te gemakkelijke transport van ideeën uit (in dit geval) de biologie naar de menswetenschappen. Net als bij vertalen treedt bij transport betekenisverlies op, en de omzichtige manier waarop Darwin het evolutieconcept gebruikte, maakte bij sommige sociale wetenschappers plaats voor een 'strijd-om-het-bestaan-filosofie' die zonder meer op samenlevingen en culturen werd geprojecteerd. Dit 'sociaal-darwinisme' is het product van de verleiding die uitging van het evolutieconcept, en dat deze verleiding nog steeds werkt, moge blijken uit de populariteit van de moderne evolutionaire psychologie. Angst voor de verleiding bestaat overigens evenzeer, gezien de eerder besproken reacties op Sloterdijks 'Regels voor het mensenpark'.

Wanneer een auteur de lezer 'verleidt' door een bestaand concept op een nieuwe manier te gebruiken, dan dient de lezer zich te realiseren dat dergelijke concepten geen tabula rasa, geen onbeschreven bladen zijn. Ook hier blijkt weer het grote belang van kennis van de intellectuele tradities en debatten waarin deze concepten een rol hebben gespeeld. Wie op de hoogte is van deze geschiedenis kan een zekere weerstand bieden tegen de verleiding die van een concept uit kan gaan. Intellectuele modes, zoals die rond het concept 'nieuwe economie' kunnen ontmaskerd (de 'nieuwe' economie bevat zeer veel elementen van de 'oude' economie) of bekritiseerd worden: wordt het begrip 'netwerk' niet voor te veel verschijnselen gebruikt? Lift jan en alleman mee op

de positieve connotaties van die term, waar die connotaties ook vandaan mogen komen? Mensen die verleid worden blijken nogal eens blind te zijn voor de schaduwkanten van de verleider, ook als het om een concept gaat.

Tussen de verschillende soorten van interventie die we onderscheiden hebben - verhelderen, opponeren en verleiden - bestaan geen waterdichte schotten. Verhelderen impliceert altijd interpreteren, en interpreteren kan met zich meebrengen dat men zich tegen bestaande interpretaties van klassieke teksten afzet. Ook tussen opponeren en verleiden is een zekere overloop: wie vakgenoten wil verleiden tot het gebruik van nieuwe concepten die hun waarde in een andere discipline hebben bewezen, zal zich soms ook expliciet verzetten tegen bestaande concepten. Toch is het van belang dat men zich rekenschap geeft van de aard van de interventie voor het begrijpen van de oogmerken van auteurs.

Kennis vergaren over de historische betekenis(verandering) van een concept

Bij alle drie de typen interventies is kennis van de geschiedenis van een concept nuttig, soms zelfs onontbeerlijk. We hebben gezien dat bij het verhelderen van het gebruik dat een auteur van een bepaald concept maakt, het soms nodig is om terug te gaan naar oorspronkelijke teksten. Wie wil begrijpen wat de filosoof Charles Taylor bedoelt met het concept 'erkenning' in zijn invloedrijke essay *The Politics of Recognition* (Taylor, 1994) is gebaat bij kennis over de veranderingen die het concept erkenning bij Jean-Jacques Rousseau en Georg Wilhelm Friedrich Hegel ondergaat. Het in kaart brengen van controverses over concepten is niet mogelijk zonder kennis te verwerven van de geschiedenis van deze controverses, zoals we aan de hand van het voorbeeld van Leo Marx over technologie hebben laten zien. Tenslotte hebben we kennis van de geschiedenis van een concept

nodig om ons te helpen de verlokkenende werking van een verleiding te weerstaan. Ook bij onze pogingen om met behulp van concepten de wereld om ons heen te verhelderen, kunnen we leren van de historische lotgevallen van deze concepten.

Conclusie

Bij wijze van samenvatting, en zonder te willen suggereren dat conceptuele analyse in een computerprogramma te vangen is, laten we hier nog eens de vragen de revue passeren die ons inziens van belang zijn bij de analyse van concepten:

Stap 1: Is dit een concept? In hoeverre wordt de betekenis van dit begrip in deze tekst geproblematiséerd?

Stap 2: Wat betekent dit concept? Verzamel informatie over auteur, informatiemedium en (semantische) betekenis van het concept.

Stap 3: Waarom gebruikt de auteur dit concept? Ga na welk type interventie de auteur met het gebruik van het concept op het oog heeft: Wil hij/zij verhelderen, opponeren of verleiden?

Inderdaad, dit kost tijd. Maar naarmate iemand meer gelezen heeft, zal het sneller gaan. En wat belangrijker is: wie de conceptuele analyse beheerst, laat zich niet meer door het betoog van anderen overdonderen of te gemakkelijk meeslepen, en kan met hart, ziel en verstand gaan meedoen.

Literatuur

- Altman, I. (1976). Privacy: A Conceptual Analysis. *Environment and Behavior*, 8(1), 7-29.
- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
- Dennett, D. C. (1996). *Kinds of Minds: Toward an Understanding of Consciousness*. New York: Basic Books.
- Gallie, W. B. (1968). *Philosophy and Historical Understanding*. New York: Schocken.
- Hartmans, R. (2000). Schandalen maken mensen dommer: Interview met Peter Sloterdijk. *De Groene Amsterdammer*, 6 May, 8-10.
- Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Marx, L. (1994). The Idea of 'Technology' and Postmodern Pessimism. In: M.R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism* (pp. 237-257). Cambridge, MA: MIT Press.
- Meijer, M. (2000). Temmen van bestialiserende krachten: Peter Sloterdijk in debat over de maakbaarheid van de mens. *NRC Handelsblad*, May 1, 11.
- Popper, K. R. (1972). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Sloterdijk, P. et al. (2000). *Regels voor het mensenpark: kroniek van een debat* (met een inleiding van W. Boevink). Amsterdam: Boom.
- Taylor, C. et al. (1994). *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (edited and introduced by A. Gutmann). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tully, J. (Ed.). (1988). *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Wilde de, R. (1992). *Discipline en legende: de identiteit van de sociologie in Duitsland en de Verenigde Staten 1870-1930*. Amsterdam: Van Gennep.

Doing philosophy is hardly possible without conceptual analysis, as is true for most disciplines in the humanities and social sciences. Many academic questions already imply the first step of such an analysis. What is “civilization” in Norbert Elias’ view? How does Bruno Latour conceive of “technology”? Which sense of “Europe” does the European Convention embrace? A proper conceptual analysis, however, should go beyond merely considering the meaning of some concept in the work of an author. It should also explore what this author in fact tries to accomplish when relying on a particular meaning of that concept. The goal of this concise introduction is to develop your proficiency in addressing this concern.

Sjaak Koenis and Karin Bijsterveld both teach at the Faculty of Arts & Social Sciences, Maastricht University. Koenis is Associate Professor of Philosophy, Bijsterveld is Professor of Science, Technology & Modern Culture.

Filosofie kan niet zonder, de meeste andere cultuur- en sociale wetenschappen evenmin: conceptuele analyse. Het wemelt in deze vakgebieden van de vragen die de belofte van een dergelijke analyse inhouden. Wat is “beschaving” volgens Norbert Elias? Wat verstaat Bruno Latour onder “technologie”? Welke betekenis geeft de Europese Conventie aan “Europa”? Toch zou conceptuele analyse meer moeten zijn dan vragen naar de betekenis van een bepaald concept bij een bepaalde auteur. Het gaat er ook om te onderzoeken wat die auteur precies met de omschrijving van dat concept probeert te bereiken. Het doel van deze beknopte introductie is om hierin de eerste stappen te leren zetten.

Sjaak Koenis en Karin Bijsterveld doceren beiden aan de Faculteit Cultuur-en Maatschappijwetenschappen, Universiteit Maastricht. Koenis is hoofddocent filosofie, Bijsterveld is hoogleraar wetenschap, technologie en moderne cultuur.

